

Az orosz szavak észlelésének, kiejtésének néhány problémája

II.

A mennyiségi vizsgálat utolsó szempontja az lesz, hogy táblázatba foglaljuk: vajon a szó elején, közepén vagy a végén van-e több hiba (idevágóan már van adatunk a 2. táblázat alapján).

4. táblázat

Szavak	Hiba a szó		
	elején	közepén	végén
бдеть	12	4	2
бдение	8	7	11
бдительно	11	9	5
бдительный	10	10	18
бдительность	5	12	21
Összesen:	46	42	57

Látható a 4. táblázatról, hogy a mássalhangzótorlódást tartalmazó szókezdet után némileg csökken a hibák száma, de ahogy haladunk a szó vége felé, a hibaszám növekszik. Ez a hullámváz intuíciónknak meg is felel. Érdekesebb azonban itt – és egyúttal a minőségi elemzéshez átvezető láncszem – az a gondolat, hogy milyen hibák az uralkodók a szó kezdetén, közepén, végén.

A 8–9. oldalon megadott felsorolás alapján világosan kivehető az a tendencia, hogy a hibák fajtája a szó elején közepén és végén eltérő. A szavak elején elsősorban hanghelyettesítési, a közepén hanghelyettesítési és elhagyási, a végén pedig elsősorban elhagyási és kisebb mértékben helyettesítési hibákkal találkozunk. E tendencia és a későbbi vizsgálatok alapján újabb munkahipotézist fogalmazhatunk meg, mely az eddigi interferencia fogalmat árnyalhatja: az idegen nyelv egy meghatározott jelensége vagy az anyanyelv „hasonló” elemet vagy null nyelvi elemet indukálhat. Nézzük ezt a tételt a részletesebb minőségi elemzés tükrében.

A minőségi elemzés során azt tapasztaljuk, hogy a szavak elején rendszerint kétféle változtatást hajtanak végre a gyerekek. Az egyik változtatás szerint a (B) vagy (D') elemet más hanggal cserélik fel. A másik változtatás szerint a (B) elem után valamilyen szótagot iktatnak be a gyerekek. (Jelentéktelen számban előfordul valamelyik szókezdő hang elhagyása, de ezekkel – éppen alacsony gyakoriságuk miatt – nem foglalkozunk.)

A (B) → (P) csere kisebb-nagyobb mértékben valamennyi szót érinti, holott egyik orosz szó sem tartalmaz (P) hangot, tehát nem lehet szó valamiféle metatézisről. A (B)-t követő (LI) vagy (RI) betoldás a szavak többségében megfigyelhető. Különösen feltűnő ez a **бдеть** szó esetében, melyben elő sem fordul az (LI) vagy (RI) kapcsolat. Ily módon azt kell gondolnunk, hogy a szóeleji változásokat nemcsak és

nem annyira a szavak hangtestében előforduló, lineárisan később következő ténylegesen elhangzó hang váltja ki, hanem egyéb okok. Megerősíti ezt a feltevést az, hogy a második a (D') hang is aránylag gyakran esik hasonló változtatás áldozatául. A leggyakrabban valamilyen szonáns mássalhangzó lép a helyébe. [(L), (R) ritkábban (j).] Ha nem szonáns váltja fel, akkor (T)-t ritkábban (DZ)-t, (Z)-t ejtenek helyette a magyar gyerekek.

A fentebbi hibák alapján azt kell feltételeznünk, hogy a gyerekek az egyes szavakat nem fonémáknak megfelelő szegmentumok formájában észlelik (perceptuálják), és nem úgy produkálják, hanem ennél kisebb egységekben: a fonémákat alkotó megkülönböztető jegyek kombinációjaként. A hibák (helyettesítések, betoldások), annak köszönhetőek, hogy a megkülönböztető jegyek révén kifejezésre jutó oppozíciórendszer egy része létezik az anyanyelvben, más része nem, és csak „emlékeztet” egy hozzá hasonló oppozícióra, és ezen a ponton csúsznak be a hibák. Nézzük ezt a tételt részletesebben!

Az orosz mássalhangzók – közismerten – legfontosabb oppozíciója a keménység és lágyság. „A lényeg (ti. a keménységet és lágyságot illetően – L. Zs.) kiejtési-artikulációs szempontból éppen abban van, hogy valóban egy (I) vagy (J)-szerű kis hangot kell ejtenünk a lágy mássalhangzók képzésekor – ám pontosan *egyidejűleg* az alapejtéssel.” (Papp, 1979, 52.).

A dolog érdekessége tehát az, hogy az oroszot még nem tanult magyar gyerekek a beszéd folyamatban a lágy mássalhangzókat nem két külön hangként észlelik. Csak később, az iskolai tanulás során lehet tapasztalni a lágy (B') (B+J)-ként, illetve a lágy (D') (D+J)-ként való (helytelen) ejtését.

Az orosz (BD'I), illetve (BD'E) szókezdetek az alábbi megkülönböztető jegyekből építkeznek: zár – zöngés – palatalizált – ajak – fog – elől képzett – felső nyelvvállású – középső nyelvvállású.

A fentieknek megfelelően a (B) + zár, + zöngés, + nem palatalizált + ajak, jegyek kombinációjaként írható le, a (D') + zár, + zöngés, + palatalizált + fogjegyek kombinációja segítségével.

A nehézséget mindenekelőtt a magyarban nem létező „palatalizált” jegy okozza (szerepét erősítik a magánhangzók, melyekben – bár a mássalhangzóktól kissé eltérő módon – szintén kifejezésre jut a szóban forgó jegy.) Az „ismeretlen” jeggyel kapcsolatban a magyar gyerek – az adatok szerint – kétféle eljárást választ.

Az első esetben, a (B) → (P) cserénél, az ismeretlen jegyet a gyerek magyar talajra ülteti, azaz a magyarban létező valamelyik jegyet fogja felhasználni. Kérdés, melyik jegy lesz erre a „legalkalmasabb”. Az adatok szerint a zöngés-zöngétlen jegy oppozícióhoz folyamodik a gyerek. A folyamatot a következőképpen rekonstruálhatjuk.

Az észlelt hang jegyeinek azonosítása után a „fonéma-rácson” fennmarad egy olyan jegy, aminek nincs magyar megfelelője. Az operatív memória ilyesmi végeredményt ír ki: „(B)-re emlékeztető és még valami”. Az „és még valami” jegyet a magyar gyerekek azonosítania, valamilyen módon értelmeznie kell. Az eredeti értelmézést (palatalizált jegy) nem adhatja neki, mert nem ismeri, ezért az anyanyelvi (magyar) rendszerben kénytelen keresni valamilyen jegyet.

Az anyanyelvi rendszerben funkcionáló jegyek közül nyilvánvalóan nem választhat olyat, amely túlságosan specifikus. Ezek a specifikus jegyek (a képzés helyében, módjában jutnak kifejezésre) kevés számú elemre (fonémára) terjednek ki, így nem aktivizálódhatnak. Az „és még valami” jegyet a mennyiségi jeggyel (időtartam) sem azonosíthatja, ennek alkalmatlansága túlságosan nyilvánvaló. Olyan jegyet kell választania, amely viszonylag a legsemlegesebb, a legtöbb hangra vonatkozatható, amely a legátfogóbban áthatja a magyar mássalhangzórendszert. Marad az a

lehetőség, hogy a legtöbb hangban előforduló zöngésség-zöngétlenség jegy lép működésbe.

Tagadhatatlan összefüggés van itt aközött, hogy a több nyelvi elemre kiterjedő törvény a „legüresebb”, a legkönnyebben ez esik változtatás áldozatául, míg a kevés nyelvi elemre vonatkozó törvények specifikuma – éppen jellegükénél fogva – megőrződnek, a változtatásnak jobban ellenállnak. Ezt az összefüggést itt nem tudjuk részletezni. Azonban meg kell jegyezni, hogy az idegen ajkúak magyar beszédében is éppen az időtartam (rövidség-hosszúság) és a zöngésség-zöngétlenség a magát legmakacsabban tartó hibaforrás, tehát ez a két legátfogóbb jegy, amely aránylag könnyen elbír ilyen vagy olyan változtatást.

Az említett kiírás: „(B)-re emlékeztető és még valami”, ezek szerint a zöngésség-zöngétlenség jegyet fogja aktivizálni, és ha az eleve zöngés (B)-n e jegy szerint kell változtatni, akkor csak a zöngétlen (P) jöhet számításba: ennek köszönhetően jelenik meg a (P).

Ez a magyarázat (és a magyar gyerek részéről alkalmazott beszédműveleti eljárás) „minden jelenséget tekints anyanyelvinek” stratégiájának nevezhető. Ez a stratégia a (B)→(P) cserére ad(hat) magyarázatot. (Azzal itt nem foglalkozunk, hogy ez a stratégia valószínűleg a nyelvtanulás legkorábbi stádiumában kap szerepet.)

A fentebbi magyarázat válasz nélkül hagyja a másik típusú változtatást, amely során a gyerekek a (B)-t követően (LI) vagy (RI) szótagot toldanak be. Ebben az esetben sem lehet szó egyszerű metatézisről, mert a betoldás olyan szakokban is előfordul, melyek a szó közepén és végén sem tartalmazzák az említett szonánsokat.

A hiba oka ebben az esetben is a beszédfolyamat, azaz a beszédműveletek valamelyik szakaszában elkövetett „hibás lépés” lehet. Kiinduló pontunk újból csak az, hogy a fonémárcson akadálymentesen átjutnak a gyerek számára ismert jegyek (zár, zöngés stb.). Nem jut át azonban az ismeretlen „palatalizált jegy”. Az operatív memória kiírása ebben az esetben ilyesmi lehet: „(B) és a magyar palatálisra emlékeztető jegy”. Ennek megfelelően a gyerek a „palatálisra emlékeztető jegy” irányában fog kutatni az állandó memóriában. Ennek során a palatalizált jegyet (azaz az orosz mássalhangzók lágy jellegét) aránylag legjobban kifejező magyar palatális jegyhez jut (hangsúlyoznunk kell a magyar palatális és az orosz palatalizált jegyek különbségét!). A palatalizált jegyet a gyerek a palatális jeggyel cseréli fel, és a palatalizált jegy kifejezésére az adott esetben kétség kívül a szonánsok és egy palatális magánhangzó kapcsolata tűnik elfogadhatónak.

A (RI) és (LI) betoldására hozott magyarázatunk mögött az előbbtől (a hangcserétől) eltérő stratégia húzódik. A betoldás esetén a gyerek nagyon is észleli az újszerűséget, ezért (is) igyekszik ennek – ha nem is helyes – maximális érvényre juttatására. Ez a stratégia így fogalmazható meg: „Az adott jelenség nem anyanyelvi, törekedj maximális visszaadásra”. Erre azonban csak anyanyelvi eszközök állnak a gyerek rendelkezésére, ennek köszönhetően csúsznak be a hibák.

A kétféle hibatípusra adott kétféle magyarázat és az utóbbiakat megalapozó eltérő stratégiák arra hívják fel figyelmünket (az utóbbi évek szakirodalmában is most kezd ez a kérdés egyre inkább világossá és a kutatás tárgyává válni), hogy idegen nyelv egy meghatározott nyelvi jelenségét nem egyforma úton közelítik meg a gyerekek, azaz más-más stratégiát alkalmaznak. Nem részletezzük, de megjegyezzük, hogy ez – távlatokban – feltétlenül a „többtankönyvséget” kell, hogy eredményezze.

A szóeleji hangzócserékről és betoldásokról összefoglalóan a következőket mondhatjuk. Az orosz szavak hallatán a gyerek két, fizikai és „eszmei” síkon végez elemzést. A kétféle elemzés egységei különbözőek.

Az első síkon a ténylegesen észlelt fizikai rezgések (= kiejtett szavak), akusz-

tikai benyomások elemekre és ezek alkotórészeire történő elemzése megy végbe. Ezt követi az „eszmei” síkon történő elemzés, amely során több meghatározott fizikai jegy kombinációjába állítása történik meg. Ennek végeredményét hasonlítja össze és azonosítja a gyerek a fejében őrzött etalonnal (mintával). A kapott eredmény és az etalon természetesen nem esik egybe, hiszen e bemenő adatok (= elhangzott szavak) nem anyanyelviek. Kétféle – de egy forrásból táplálkozó – különbség lesz tapasztalható: eltérő lesz egyfelől a jegyek kombinációja, másfelől olyan jegyeket is tartalmaznak a bemenő adatok, melyek hiányoznak az anyanyelvből.

Az anyanyelvben nem létező jegy (a palatalizáltság) kifejezésére a gyerekek kétféle stratégiát választanak. Az egyik szerint az anyanyelv legátfogóbb, „legüresebb” jegyével pótolják (ez vezet a hangcseréhez). A másik stratégia szerint a specifikus jegyhez legközelebb álló specifikus anyanyelvi jegyet választják, ennek segítségével tesznek kísérletet az ismeretlen jegy kifejezésére (ez okozza a (RD), (LI) szótágok betoldását).

A szavak közepén egyaránt találunk hanghelyettesítési és hangelhagyási hibákat, miközben az utóbbiak valamivel gyakrabban fordulnak elő.

A szóközépi hanghelyettesítés inkább a magánhangzókat érinti, míg a hangelhagyás a mássalhangzókat: ezek közül olyanokat is, melyeket a szavak elején képesek voltak kiejteni a gyerekek (pl. (L')) A hanghelyettesítések során az adott orosz magánhangzéhoz az aránylag legközelebb álló magyar magánhangzó jelenik meg.

A szóvégi hibák nagyrészt a hangelhagyásokból adódnak. Kisebb mértékben ebben a pozícióban is megfigyelhető hangcsere, amely – az előzőhöz hasonlóan – elsősorban a magánhangzókat érinti. Természetesen a mássalhangzó-torlódást tartalmazó szöveget erősebben érinti a hangzóelhagyás, pl. a **бантельность** szó végét (ST) egyetlen tanuló sem ejti. A szonánsok – általában „átmeneti” helyzetüknek megfelelően – a magánhangzókra jellemző változást is elszenvedhetik, azaz más jellegű hangra cserélődnek fel. Ez a hangcsere rendszerint abban jelentkezik, hogy a lágy (N')-ből kemény (N) lesz a magyar gyerekek kiejtésében.

A (BD') kezdetű szavakkal kapcsolatban azt állapíthatjuk meg, hogy az észlelés és produkálás helyességét lineáris és minőségi tényezők szabják meg, és ennek nyelvtanbeli kihatása is van.

A tanulók az idegen szavakat nem egyszerűen az anyanyelvi fonémarendszer prizmáján keresztül észlelik (és produkálják), hanem a kép ennél differenciáltabb. A szavak elején a tanulók mélyebb szintű elemzésre képesek, mint a szó közepén vagy végén. Ezt érdemes figyelembe venni az oktatás során. Úgy tűnik, hogy az anyanyelvi mechanizmusok működése a szó lineáris felépítésének előrehaladási ütemében változik. Gyengébb e mechanizmusok működése a szó elején, de felerősödik a szó közepénél, végénél. Mindez – többek között – azzal a tanulással jár, hogy nagyobb figyelmet kell szentelni a szótagszintű perceptuális és produkációs problémáknak.

3.2. Az előzőnél rövidebb elemzést adunk a (BL') és (BL) kezdetű szavak percepció és produkció problémáiról.

A szavak elejének (a mássalhangzótorlódás) helyessége alapján ez a típus áll az élen: az esetek 95,06 százalékában hibátlan, mindössze 4,93 százaléka hibás.

A hibák megoszlása (csökkenő sorrendben) a következők:

1. (L) kihagyás (B)+(L)	10	50,44%
(B)+(L')	47	
2. Betoldás (L') után (J)-t	21	18,58%
3. Csere (B)→(D)	11	9,73%
csak (L) előtt		

4. Csere (L) → (R)	7	8,84%
(L') → (R)	3	
5. Kihagy (B)-t		3,53%
(B) + (L)	2	1,70%
(B) + (L')	2	
6. Csere (L') → (J)	3	3,53%
7. Kihagy (B) + (I)-t	2	1,70%
8. Változtatás (L) → (L')	2	1,70%
9. Csere (B) → (N)		
(B) + (L') környezetben	1	0,88%
10. Betoldás (B) után (J)-t		
(B) + (L') környezetben	1	0,88%

Tekintve, hogy maguk a hibás szavak összességükben is rendkívül alacsony százalékként képviselnek (4,93%), nem érdemes behatóan foglalkozni valamennyi hibatípussal, hiszen statisztikailag nem szignifikánsak. Egyetlen típus, az (L), (L') elhagyása lehet érdekesebb, mert a hibák 50 százalékát ez a típus teszi ki.

Egyetlen említésre méltó – az előző pont néhány megállapításával egybevágó – észrevételünk az, hogy az orosz nem tanult magyar gyerek képes a keménység-lágyság észlelésére (majd produkálására). Ezt több tény igazolja.

Mindenekelőtt az a feltűnő, hogy a hangkihagyás sokkal gyakrabban érinti az (L')-t, mint az (L)-t, tehát a kevesebb újszerűséget, szokatlanságot tartalmazó hanggot jobban észlelik és jobban produkálják.

A keménység – lágyság oppozíció észlelését az is támogatja, hogy bizonyos változtatások csak lágy (pl. (L') után (J) betoldása) környezetben, más változások (pl. (B) → (D) csere) csak kemény környezetben játszódhatnak le.

Itt most nincs lehetőségünk arra, – külön kísérletet igényelne –, hogy a szótagszám, hangsúly pozíciója mennyire befolyásolja a hibák megjelenését.

3.3. A (B) + (R') szókezdett vizsgálata:

Ezt a szókezdettet a gyerekek 93,36 százalék helyesen adja vissza, mindössze 6,63 százalékánál tapasztalható valamilyen hiba.

A hibák csökkenő sorrendben a következők:

1. (J) betoldása (R') után	63	29,38%
2. Csere (R') → (L)	34	
Csere (R) → (L)		28,43%
3. Csere (R') → (J)	44	20,89%
4. Elhagyás (R')	13	
(R)	13	12,32%
5. Csere (B) → (G)		
(R) környezetben	4	
(R') környezetben	1	2,36%
6. Csere (B) → (D)		
csak (R) környezetben	3	1,42%
7. Elhagyás (B)	1	
(R') környezetben	1	0,99%
8. Csere (B) → (V)	1	
csak (R') környezetben		0,47%
9. Csere (R') → (D)	1	0,47%
10. Csere (R') → (Ü)	1	0,47%
11. Betoldás (B) után (E)	1	0,47%
csak (R') környezetben		
12. Betoldás (R') után (I)	1	0,47%
13. Betoldás (B) után (G)	1	0,47%
csak (R') környezetben		
14. Betoldás (R') után (IJ)	1	0,47%
15. Betoldás (R) után (L)	1	0,47%

A (BR), illetve (BR') hibás szókezdet valamennyi esetével nem fogunk foglalkozni, hiszen többségükben alacsony százalékkértéket képviselnek. Mindössze az első négy csoport az, amelyről érdemes szólni.

Az első négy csoportban két sajátos tendencia fedezhető fel. Az egyik tendencia a palatális jegy visszaadásának azt a módját fejezi ki, hogy az (R') után a gyerekek egy (J)-t toldanak be, míg nincs ilyen betoldás az (R)-t követően. Ez amellett bizonyíték, hogy a gyerekek észlelik (és ezért produkálni is akarják) a lágyság-keményesség szerinti szembeállítását. Ezt a különbségtevést erősítik azok az egyedi esetek, melyek csak meghatározott környezetben mehetnek végbe (pl. (B) → (D) csere, (B) → (V) csere stb.).

A másik tendencia a globális észlelés meglétéről tanúskodik. Azokban az esetekben jut kifejezésre, melyekben a gyerekek az (R) vagy (R') hangokat másik szonánsal váltják fel. Ez a csere az (L) fellépését idézi elő. Nincs lényeges különbség – a mennyiség alapján –, hogy (R) vagy (R') pótlására szolgál-e az (L) mindkét esetben hozzávetőlegesen ugyanannyiszor jelenhet meg. A globális észlelés realizálását igazolja az elhagyás is: mind az (R), mind az (R') kimaradhat, a mennyiségi oldalt tekintve nincs különbség a kétféle hang között.

A két tendencia (palatalizáltság visszaadása (J) beiktatásával, illetve az (R) és (R') más szonánsal való felcserélése) helyezkednek el azok az esetek, melyekben (R') → (J) csere figyelhető meg. Mivel csak az (R')-t érinti ez a csere, ezért tekinthető lenne a palatizáltság jegy hiper kifejezési formájának, és ennek megfelelően jegyenkénti elemzésnek. Mivel azonban szonáns váltja fel, a globális észlelés esetének is minősíthető. Feltehetőleg mindkét nézőpont igaz: így sajátosan megerősíti az előbbieket, azaz a kétféle (jegyek és jegykombinációk szerinti) elemzés realizálását.

3.4. A visszamondás során előfordult egyéb hibák.

A visszamondás során, természetesen, nemcsak a szavak elején, hanem közepén, végén is előfordultak különböző hibák. A hibatípusok megegyeznek a korábbiakkal, azaz találtunk hangzókihagyást, cserét, betoldást. Itt csak az elsőt, a hangzókihagyást fogjuk vizsgálni. Ezek közül is csak a tömegeseket, tehát azokat az eseteket, melyekben a gyerekek 70 százaléka azonos hibát követ el. A ritkább esetekkel nem fogunk foglalkozni. Ugyancsak nem elemezzük a hangzókihagyásokat a szavak elején, mert a korábbiakban ezt aránylag kimerítő részletességgel elvégeztük. Ily módon a szó közepén és szöveg hangkihagyásainak legfontosabb eseteiről adunk átfogó, összegező képet.

A hangkihagyás az 550 szó (10 gyerek esetében 5500 adat) közül 223 szót érint (tehát 7 gyerek esetén 1561 adat). Ez azt jelenti, hogy a hangelhagyás a lehetséges hibák 28,38 százaléka, és ezzel feltehetőleg a hibalista élén áll. A következő táblázat azt mutatja be, hogy a gyerekek nem akármilyen hangokat hagynak ki a visszamondás során (a „+ hang” hangsúlyos, a „-” hangsúlytalan helyzetet jelent):

A táblázat nagyon lényeges, de várható dologról árulkodik. Az észlelés szempontjából a legveszélyeztetettebb a hangsúlytalan szöveg.

Van viszont néhány olyan jelenség, amit a táblázat nem hoz felszínre. A táblázaton felvett „helyzetek” (a szó eleje, közepe, vége) a szótagra vonatkozik, tehát pl. a **блиный** és **бдение** szavak (J) hangjai egyaránt „szó végén levő hangsúlytalan” minősítést kaptak, holott az egyik abszolút szó végén áll (**блиный**) míg a másik csak szövegi szótagban (**бдение**). A leggyakoribb elhagyások esetén ((J) és (T')) ezt a különbséget nem szabad elmosni.

Mint a táblázatból kitűnik a szó végén leggyakrabban a (J) marad el, ugyanakkor ez a hang a melléknév azonosítása szempontjából nagy szerepet játszik. A feldolgozott 550 szóból összesen 122 melléknév volt. A szó végi (J) elhagyása 92 szó

Helyzet	Szó elején		Szó közepén		Szó végén		Összesen ‰	
	+ hang	- hang	+ hang	- hang	+ hang	- hang		
Kihagyott hang								
J			6			107	113	50,67
T'					6	29	35	15,69
S			5	2	1	16	24	10,76
L'		1	1	7		4	13	5,82
ő		2		3		4	9	4,03
Z'				3	4	1	8	3,53
C			1	1		4	6	2,69
R'			1		1	3	5	2,24
F			1	1	1		3	1,34
D				1		1	2	0,89
L'			1	1			2	0,89
P				1			1	0,44
V'						1	1	0,44
K					1		1	0,44
Összesen:		3	16	20	14	170	2233	99,92
		1,34‰	7,17‰	8,96‰	6,27‰	76,23‰		
		1,34‰	16,13‰		82,50‰			

esetében volt megfigyelhető, ami az esetek 75,40 százaléka, tehát az esetek túlnyomó többségében a magyar gyerekek meg sem hallják a melléknévre annyira jellemző végződést! A melléknévek percepciója csak abban az esetben helyes, ha véghangsúlyos (pl. **блатной, благой** stb.) Az ugyancsak két szótagú, de nem véghangsúlyos melléknévekben a (J) „sorsát” jól példázza a **блинный** szó: 4 gyerek egyáltalában nem ejti, a többi pedig (CH), (ő), (ő) mássalhangzókkal helyettesíti.

Az utolsó szótag (J) hangjának elhagyása egy másik szófaji csoportot is érint. Az (IJE) végű főnevek közül 15 esetben nem ejtették a (J)-t. Összesen 40 (IJE) végű főnév volt az anyagunkban, tehát ezeknek 37,50 százalékát érinti az, hogy a gyerekek nem pontosan percipiálják a tő hangállományát.

A másik igen gyakran kihagyott hang a (T'). Anyagunkban 64 (T')-re végződő főnévi igenév volt: a gyerekek 20 esetben hagyták el a végződést (31,25‰). Ugyanez a végződés jellemzi az (ST') végű főneveket: anyagunkban 22 ilyen főnév volt, ezek közül 14 szónál nemcsak a (T'), hanem az (ST') végződést is kihagyták a gyerekek, ami 63,63 százalékos hibaarányt jelent.

A hangzókihagyás inkább jellemzi a mássalhangzókat, mint a magánhangzókat. További izgalmas kutatás tárgya lehetne: az orosz mássalhangzók „nehézségi sorrendjét” megállapítani a magyar fül szempontjából.

Fel kell arra is hívni a figyelmet, hogy a hangkihagyások nemcsak fonetikai-fonológiai hibákat eredményeznek, hanem egy magasabb síkra, a morfológiára is

negatív kihatással lehetnek. Mint láttuk, elsősorban a melléknevek, a főnévi igenevek és bizonyos főnevek voltak veszélyeztetve. Ezt csak részben ellensúlyozza az a tény, hogy a szavak mondatba ágyazva jelennek meg, hiszen a mindennapi nyelvoktatás gyakorlatában nem ritka az az eljárás, amely során a tanár az új szót önálló, mondatból kiemelt hangoztatás révén mutatja be a tanulóknak.

4. Összegezés

Az 550 (BD'), (BL), (BL'), (BR) és (BR') kezdetű, vizsgálatunkban 5500 adatot eredményező szó utánmondásának elemzése alapján a következőket állapíthatjuk meg.

4.1. Az idegen szavak percepciója és produkálása esetén az anyanyelvi fonémárács működése differenciált. Aktivitása a lineáris előrehaladás ütemének megfelelően fokozódik.

4.2. Az idegen nyelv újszerűségét a gyerekek jobban érzékelik a szavak elején, gyengébben a szavak közepén és végén. A szavak elején igyekeznek visszaadni (a legüresebb anyanyelvi jeggyel, vagy a speciális orosz jegyhez legközelebb álló speciális magyar jeggyel). Igen fontos, hogy a lépten-nyomon található iskolás hiba nem, vagy csak alig volt felfedezhető (azaz az a kiejtés, amely a két hangból álló orosz kapcsolatot három tagúra bővíti a (BDJ), (BRJ) és (BLJ) helytelen ejtése révén).

4.3. A rövid és hosszú akusztikai élmény közül korántsem a rövid okoz kevesebb percepció és produkciós problémát, bár ez a kérdés még tovább vizsgálandó.

4.4. Nincs közvetlen leképzés az anyanyelvi és az idegen nyelvi mechanizmusok között, ami nagyban gyengíti azt a meggyökeresedett felfogást, hogy az idegen nyelv hasonló elemei kisebb nehézséget jelentenek, mint a teljesen eltérő vonásai. A mennyiségi arányok alapján: (BR), (BL), (BD) helyességi sorrend lett volna várható, mivel ebben a csökkenő sorrendben vannak ezek a szókezdetek képviselve az anyanyelvben (azaz legtöbb a (BR), kevesebb a (BL) és nincs (BD) kezdetű magyar szó). Ezzel szemben az alábbi sorrendet kaptuk:

	Hibás	Hibátlan
1. (BD')	75,00%	25,00%
2. (BR), (BR')	6,64%	93,36%
3. (BL), (BL')	4,94%	95,06%

Tehát a (BL) és a (BR) nem igazolta előzetes feltevésünket.

4.5. A fonetika és fonológia perceptuális és produkciós nehézségei nem maradnak meg a fonetika-fonológia keretein belül, hanem a magasabb nyelvi síkra, a morfológiára is kihatnak.

Összegezésünket igen fontos elvi megállapítással kell zárunk: az alkalmazott pszicholingvisztikai kutatásoknak közvetlen nyelvoktatási hasznuk van. Egyfelől fel nem tárt (ezért figyelembe sem vett) tényekre világíthatnak rá, másfelől ismert tételeket új empirikus anyaggal gazdagíthatnak, ezért igazságukat erősíthetik (vagy gyengíthetik!).

Elemzésünk alapján megfogalmazható néhány nyelvoktatási következtetés:

4.6. A beszédtevékenységben a mennyiségi mutatók csak tájékoztató jellegűek, nem meghatározóak (vö. 4.3. és 4.4.).

4.7. Az idegen nyelv újszerűségét (esetünkben a mássalhangzó-torlódást és a lágyág-keményiség jegyet) a 9-10 éves magyar tanulók képesek észlelni. Az újszerűség jelentette nehézségek megoldására korlátozott számú stratégiát használ az említett korosztály. A stratégiák többfélesége a „többtankönyvűség” szükségességének ismert tényét újabb adattal támogatja. További kutatás feladata lenne a dolgozatban

említett stratégiák más nyelvi síkon tapasztalható hatására és következményeire fényt deríteni, valamint a (feltehetőleg nem nagy számú) stratégiákat tipologizálni.

4.8. Hiányzó láncszem orosz nyelvoktatásunkban a fonémák szintjét meghaladó szótagszint, bár pszichikai realitása – elemzésünk szerint – tagadhatatlan. Nem ad sok vigaszt idevágóan az a tény sem, hogy (tudomásunk szerint) anyanyelvi oktatásunk megújítását célzó tantervi követelményekben is csak marginális szerep jut ennek a nyelvi szintnek.

JEGYZETEK:

1. Clark, H. és E. Clark (1978): *Psychology and Language: An Introduction to Psycholinguistics*, New York.
2. Jakobson, R. (1969): *Hang – Jel – Vers*, Bp., 74–90.

